

UOT 32

Rəşad ƏYYUBZADƏ

AMEA Fəlsəfə İnstitutu, doktorant

qabil.cam@gmail.com

QLOBALLAŞMA VƏ DÜNYA İNKİŞAFI

Məqalədə göstərilir ki, II Dünya Müharibəsinin başa çatması dünyada güc balansının konturlarını müəyyənləşdirdi və bu konturlar müvafiq olaraq yeni dünya nizamının əlamətlərini əks etdirir. Bu hər şeydən əvvəl iki sistem arasında Soyuq müharibə şəraitində kapitalizm və sosializm düşərgəsi ölkələri arasında mövcud olmaq uğrunda mübarizədə əks olunurdu. Müvafiq olaraq Soyuq müharibə ayrı-ayrılıqda iki qütb daxilində iyerarxiyanı əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirdi və demək olar ki, çoxqütblü dünya sisteminin heç bir əlaməti qalmadı.

Məqsəd: dünyanın inkişafında qloballaşmanın yaxın tarixini təhlil etmək

Metodologiya: sistem yanaşma

Elmi yenilik: qloballaşmanın dünyada baş verən sosiomədəni, siyasi və iqtisadi proseslərə təsiri yeni baxış bucağından təhlil edilib

Açar sözlər: qloballaşma, Qərb, ABŞ, dünya, dəyərlər, qlobal mədəniyyət

Giriş

Soyuq müharibənin başlanması ilə Amerika Birləşmiş Ştatları və Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının dünyanın digər dövlətlərindən sürətlə sonuncuların xeyrinə fərqlənməsi müşahidə olunurdu. Yəni, bu iki nəhəng güc özlərinin siyasi, iqtisadi, hərbi potensiallarına, ictimai-iqtisadi və siyasi inkişafına görə digər dövlətləri xeyli geridə qoydular, onların geosiyasi və geo-iqtisadi istiqamətlərinin müəyyənələşməsinə birbaşa təsir etməyə başladılar. 1648-ci ildən mövcud olan Vestfal sistemi öz yerini tam olaraq bipolyar dünya sisteminə verdi. İkinci Dünya müharibəsindən sonra yaranmış geosiyasi bipolyarlıq ümumi şəkildə “sovet” və “amerikan” təsir zonaları kimi də ifadə olunurdu. Bu təsir zonalarına daxil olan dövlətlər özlərinin xarici siyasətlərini müvafiq hegemon dövlətlərin maraqları ilə dəqiqliklə uzlaşdırmalı idilər. Təbii ki, müvafiq olaraq fərqli qütblərdə yer almış dövlətlər bir-birlərinə qarşı sərt rəqabət mübarizəsinə cəlb olunmuşdular. Soyuq müharibənin əsas mahiyyəti də elə bundan ibarət idi. Qərb tədqiqatçılarının özləri də Soyuq müharibənin mahiyyətini ABŞ-ın başında dayandığı Qərbin Sovet İttifaqına qarşı hərtərəfli mübarizəsi kimi təqdim edirdilər. Məsələn, ingilis tarixçisi K. İnqrem qeyd edirdi ki, “yaxşı təşkilatlanmış və ABŞ-ın resurslarına arxalanan Qərb qruplaşması Sovet İttifaqına qarşı qoyulub və məqsədi hər vaxtlə kommunizmə qalib gələrək dünya ağalığına nail olmaqdır”. Amerikalı hərbi ideoloq Finletterə görə isə Avropada Marşall planı reallaşmasa idi, NATO-nun yaradılması heç bir zaman mümkün olmazdı.

Qloballaşmanın təbiəti və ilkin baxışlar

Qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşma fenomenini müzakirə edən zaman əksər hallarda onun iki müxtəlif mahiyyəti qarışdırılır. Reallıqda bizim qarşımızda əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən və müxtəlif qiymətləndirmə tələb edən qloballaşma fenomenləri dayanır. Qloballaşmanın digər bir mahiyyətində isə informasiya texnologiyalarının, müxtəlif əlaqə vasitələrinin, nəqliyyatın və nəqliyyat kommunikasiyalarının intensiv inkişafı ilə sıx bağlı olan obyektiv proses dayanır. Bunun sayəsində zaman və məkan aspektlərində əvvəllər təsəvvür edilməsi mümkün olmayan mədəniyyətlərarası qarşılıqlı fəaliyyət imkanı yaranmışdır. “Obyektiv qloballaşma” yanaşması V.

Vernadskinin ideyalarına yaxındır. Onun ideyası mədəniyyətin, dinin, sivilizasiyanın, siyasi sistemin, dövlət və ictimai təşkilatların müxtəlifliklərinin plüralist dünyasını nəzərdə tutur[1, s.61].

Qloballaşmanın nəzərdən keçirilən digər mahiyyəti Qərb sivilizasiyasının, xüsusilə də ABŞ dəyərlərinin dünyada yayılmasını ifadə edir. Burada ABŞ-ın dünyanı öz təsəvvürlərinə uyğun şəkildə yenidən formalaşdırması prosesi nəzərdə tutulur[13, s.83]. Hesab edirik ki, həqiqətən, belə bir tendensiya mövcud olmaqdadır. Lakin qloballaşmanın bu mahiyyətinə xüsusi yanaşma tələb olunur. Belə ki, qloballaşmanın bu mahiyyəti sırf iqtisadi deyil, həm də əsasən, siyasi-iqtisadi xarakter daşıyır və burada söhbət dünyanın müxtəlifliyindən deyil, vahid şəkllə salınmasından gedir. Yəni, bütün dünyanın amerikan həyat tərzini və dəyərlərini qəbul etməsi qloballaşmanın bu mahiyyətinin əsasını təşkil edir. Qloballaşmanın bu vektoru mədəniyyətlərin dialoquna qarşı yönəlmişdir və qarşılıqlı fəaliyyət subyektlərinin bərabərhüquqluluğunu nəzərdə tutmur.

Tarixə nəzər salsaq görərik ki, qloballaşmanın əlamətləri praktiki olaraq bütün tarixi dövrlərdə mövcud olsalar da, prosesin mahiyyəti insanlar tərəfindən dərk edilmirdi. Yalnız XX əsrin ikinci yarısından etibarən bəşəriyyətin qloballaşma dövrünə qədəm qoyduğu dərk edilməyə və qloballaşma müasir anlamda nəzərdən keçirilməyə başlandı. Dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlərlə bağlı qloballaşma hadisəsi haqqında ilk dəfə 1970-ci illərdə iqtisadçılar söz açmağa başladılar. Bu məqamda vurğulamaq lazımdır ki, “qloballaşma” məhfumu ilk dəfə K. Marks tərəfindən işlədilsə də, elmi dövriyyəyə ötən əsrin 80-ci illərində amerikalı alimlər tərəfindən daxil edilmişdir. Onlar bu termin vasitəsilə bütün forma və parametrlərinə görə mövcud vəziyyətdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən yeni sosiallaşma və dünya nizamının meydana gəlməsini ifadə edirdilər. Konkret olaraq “qloballaşma” terminin elmi dövriyyəyə daxil olması T. Levitin adı ilə bağlıdır. T. Levit “Harvard Business Review” dərgisində nəşr etdirdiyi məqaləsində “qloballaşma” termini ilə iri transmilli şirkətlər tərəfindən istehsal olunan ayrı-ayrı məhsullar bazarının birləşməsi faktını ifadə etmişdir [6,s.221]. XX əsrin 90-cı illərinə qədər ABŞ Konqresinin Kitabxanasının məlumatlar bazasında adında “qloballaşma” sözünün istifadə edildiyi heç bir nəşrə, monoqrafiyaya və kitaba təsadüf etmək olmazdı. XXI əsrdən etibarən qloballaşma termini daha geniş istifadə olunmağa başladı. Qloballaşma dalğası bütün dünyaya yayıldı və milli dövlətlərin gələcəyini müəyyənləşdirən birinci dərəcəli fenomenə çevrildi. Soyuq müharibənin sona çatması ilə birlikdə beynəlxalq münasibətlərin militarizmdən təmizlənməsi üçün yeni və ciddi bir baxış inkişaf etdirmək zərurəti ortaya çıxmışdır. Çünki Soyuq müharibə rəqabəti hərbi büdcələrin artırılaraq yeni silah texnologiyalarının inkişafına və konfliktlərin, sadəcə, hərbi vasitələrlə həll edilməsinə yol açmışdır. Fəqət artıq qlobal bir ahəng və təhlükəsizliyin mümkün ola biləcəyi yeni bir dövr başlamışdır.

Qeyd edək ki, “qloballaşma” termininin geniş işlənilməyə başlanmasında amerikalı sosioloq R. Robertsonun böyük xidmətləri olmuşdur. Bu dövrdə qloballaşma prosesinin inkişafı birbaşa transmilli şirkətlərin fəaliyyətlərinin genişlənməsi ilə əlaqələndirilirdi. Transmilli şirkətlər kifayət qədər iqtisadi potensiala malik olmaqla və transmilli fəaliyyətlərini genişləndirməklə milli tənzimləmənin təsir orbitindən, ayrı-ayrı ölkələrin dövlət və ictimai strukturlarının nəzarətindən uzaqlaşmışlar.

Qloballaşmanın genişlənmə tendensiyası və dünya inkişafı

Qloballaşmanın ilkin izlərinin müşahidə olunması tarixi ilə bağlı kifayət qədər fikir müxtəlifliyi mövcuddur. Şübhəsiz, qloballaşma özünün əlamətləri və elementləri ilə XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq təzahür etməyə başlamışdır. Lakin qloballaşma prosesinin ilkin əlamətlərinin özünü göstərməsi tarixin dərinliklərinə gedib çıxır. Əksər tədqiqatçıların fikrincə, qloballaşma prosesi öz başlanğıcını böyük coğrafi kəşflər dövründən götürür. Konkret olaraq isə 1492-ci ildə məşhur səyyah X.Kolumbun “Yeni Dünyanı”(Amerika nəzərdə tutulur) kəşf etməsi

ilə qloballaşma prosesinin start götürdüyü qeyd edilir. Bununla razılaşmaq üçün kifayət qədər əsas vardır. Bundan sonra avropalıların Amerikaya kütləvi axını baş verdi və yeni koloniyaların yaranması ticarətin, nəqliyyat-kommunikasiya vasitələrinin inkişafı zərurətini meydana çıxardı [14,s.287]. Bundan başqa, Qərbi Avropa dillərinin və mədəniyyətinin yayılması prosesi müşahidə olunmağa başladı. Deməli, artıq qloballaşmanın təzahürləri özünü tam aydın göstərirdi.[10, s.185]

Məlum olduğu kimi, artıq XII-XIII əsrlərdə Qərbi Avropada Avropa ticarətinin və “Avropa dünya İqtisadiyyatının” formalaşmasında böyük bir canlanma müşahidə olunurdu. XIV-XV əsrlərdə müəyyən səngimədən sonra bu proses XVI-XVII əsrlərdə də davam etmişdir. Bu yüzilliklər ərzində Avropada sabit iqtisadi inkişaf dənizçilikdəki və coğrafi kəşflər sahəsində uğurlarla müşayiət olunmurdu. Nəticədə ispaniyalı və portuqaliyalı tacirlər bütün dünyaya səpələnərək, Amerikanın koloniyalaşdırılması ilə məşğul olmuşlar. Qloballaşma prosesinin bəzi əlamətlərinin hiss edildiyini qeyd etmək üçün real əsaslar meydana gəldi. Belə ki, artıq XVII əsrdə Hollandiyanın bir sıra Asiya ölkələri ilə geniş ticarət əlaqələri qurmuş “Ost-Hind” şirkəti dünyada ilk əsl beynəlmiləl şirkətə çevrilmişdir. XIX əsrdə sürətli sənayeləşmə Avropa dövlətləri arasında və onların Amerikadakı koloniyaları ilə ticarətin genişlənməsinə və sərmayələrin həcmnin artmasına gətirib çıxardı. Bu dövrdə inkişaf etməkdə olan ölkələrlə ədalətsiz ticarət, əsasən, imperialist istismarı xarakteri daşıyırdı. Birinci Dünya müharibəsinin başlanmasına baxmayaraq, XX əsrin ilk onilliklərində qloballaşma prosesi inkişafını davam etdirmişdir. Ümumiyyətlə, 1815-1914-cü illər arasındakı zaman kəsiyində, yəni bir əsr müddətində Avropa dövlətlərinin ümumi ixracı təxmini olaraq qırx dəfə artmışdır. Avropa dövlətlərinin Birinci Dünya müharibəsindən çıxmasına baxmayaraq, beynəlxalq ticarətin inkişafı 1920-ci ildə də müşahidə olunmuşdur. Hətta bu dövrdə Qərbi Avropa dövlətlərinin xarici ticarətlərinin liberallaşmasının əlamətləri də özünü büruzə vermişdir. Ümumiyyətlə, tarixi proseslərin inkişafı obyektiv olaraq göstərir ki, qloballaşma prosesinin inkişafı ilə beynəlxalq ticarətin inkişafı arasında üzvi bağlılıq olmuşdur. Belə ki, XX əsrin 30-cü illərinin dərin böhranı beynəlxalq ticarətin əhəmiyyətli dərəcədə zəifləməsinə, hətta səviyyəsinin minimuma enməsinə səbəb olmuşdur. Həmin dövrdə qloballaşma prosesinin inkişafı da tamamilə dayanmışdır. 1930-1931-ci illərdə Avropanın aparıcı dövlətləri tərəfindən yüksək ixrac vergilərinin tətbiqi global böhranın və müvafiq olaraq qloballaşmanın inkişafının dayanmasının başlıca səbəbi kimi nəzərdən keçirilmişdir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra qloballaşma prosesi yeni nəfəs aldı və sürətlə inkişaf etməyə başladı. Sürətli dəniz, dəmir yolu və hava nəqliyyatının inkişafına təkan verən texnoloji tərəqqi və beynəlxalq telefon əlaqəsinin genişlənməsi bu dövrdə qloballaşmanın inkişafının əsas lokomotivi rolunda çıxış etmişdir. Beynəlxalq ticarətin inkişafına maneə yaradan amillərin aradan qaldırılması istiqamətində real addımlar atılmağa başlamışdır ki, bu qloballaşma prosesinin canlanmasını şərtləndirmişdir. Belə ki, 1947-ci ildə özündə əsas kapitalist ölkələri ilə inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında silsilə razılaşmaları birləşdirən tariflər və Ticarət üzrə Baş Razılaşma (GATT) bu istiqamətdə atılan ciddi addım hesab oluna bilər.

Qloballaşma problemi kifayət qədər böyük aktuallıq kəsb etməklə, hər zaman ən müxtəlif elmi dairələrdə ciddi müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Alimlər qloballaşma prosesinin başlanması səbəblərini və integrasiyanın zəruriliyini izah etmək üçün artıq uzun illərdir ki, ciddi əmək sərf etməkdədirlər. Ənənəvi nəzəriyyədə qloballaşma prosesinin başlanmasını şərtləndirən amillər sırasında iqtisadi əsaslar, xüsusilə də beynəlxalq ticarətin və beynəlxalq əmək bölgüsünün inkişafını nəzərdən keçirmişlər. Mahiyyət etibarilə bu, qloballaşma prosesinin başlanma səbəbinin ən bəsit formada izahıdır. Zaman keçdikcə qloballaşmanın başvermə səbəblərini izah etməyə yönəlmiş bir sıra mühüm nəzəriyyələr meydana çıxmışdır. Ən son meydana gəlmiş nəzəriyyələrdə qloballaşma prosesinin başlanması səbəbi dövlətlərin məhdud resurlarının və xammalın yaratdığı problemləri aradan qaldırmaq cəhdləri ilə izah edilir. Göründüyü kimi, iqtisadi amillər qloballaşma prosesinin başlanmasının hərəkətverici qüvvəsi rolunda çıxış edir. Belə ki, ayrı-ayrı

dövlətlər sosial-iqtisadi problemlərini səmərəli şəkildə aradan qaldırmaq üçün səylərini birləşdirmək məcburiyyətində qalırlar. Buradan belə qənaətə gəlmək olur ki, resursların və xammalın məhdudluğu amili beynəlxalq ticarətin və innovasiya texnologiyalarının inkişafını şərtləndirmişdir [9, s.204].

Qloballaşma elə bir hadisədir ki, qlobal prosesləri, sadəcə, beynəlxalq proseslərdən fərqləndirir. Bu, həyat tərzinin beynəlxalq yerdəyişməsidir ki, getdikcə daha intensiv xarakter alır və formalaşmış beynəlxalq münasibətlərin yeni aspekti kimi nəzərdən keçirilə bilər"[8, s.53]. Qeyd edək ki, Q. Fişerin bu yanaşması obyektiv əsaslara söykənir. Belə ki, həqiqətən də, qloballaşma həyat tərzinin, nümunələrin, davranış stereotiplərinin qısa zaman kəsiyində ölkələrdən-ölkəyə keçməsinə imkan yaratmışdır. Bu, yad mədəniyyətin tam və ya qismən mənimsənilməsi anlamına gəlməməlidir. Sadəcə olaraq ayrı-ayrı mədəniyyətlərin daha aydın dərk edilən elementlərinin qəbul olunması kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Digər bir tədqiqatçı, U.Anderson isə beynəlxalq münasibətlər prizmasından qloballaşma problemini tədqiq edərək belə qənaətə gəlmişdir ki, yeni formalaşmaqda olan "qlobal polis Vestfal dünya sistemini əvəzləməkdədir. Onun nəzəriyyəsinə görə, Vestfal hakimiyyət sistemi kifayət qədər qapalı olmaqla, "yeni oyunçuları" qəbul etmir. Qloballaşma isə bu sahədə ünsiyyəti, qarşılıqlı anlayışı, müxtəlif mədəniyyətlər arasında dialoqun qurulmasını şərtləndirir ki, bu da demokratiyanı möhkəmləndirir və genişləndirir[7, s.101].

Tədqiqatçılar yeni qlobal sivilizasiyanın meydana gəlməsi ətrafında da intensiv müzakirələr aparmaqdadırlar. Bu istiqamət qloballaşmaya şəxsi yanaşmanı özündə ifadə edir. S. Pru qlobal təsirlərdə fərdin, şəxsiyyətin rolunu nəzərdən keçirir. Əksər tədqiqatçılardan fərqli olaraq, S. Pru qloballaşmanı dönməz və qaçılmaz proses kimi təqdim etmir. Onun fikrincə, qloballaşma insanlar arasında həmrəyliyin forması və məzmunu ilə şərtlənir [3, s.17]. Onun nəzəriyyəsinə görə, hazırkı məqamda qloballaşmanın məzmununun izahı ilə siyasi hakimiyyətlər məşğul olurlar. Məhz onlar qloballaşmanı qaçılmaz proses kimi təqdim edirlər. Belə yanaşma çoxlarında "arzuolunan" rəyin formalaşmasını şərtləndirir. Lakin yetişməkdə olan yeni nəsil bu cür "ideoloji hazırlamaya" kifayət qədər tənqidi yanaşır. S. Pru yazır ki, gənc nəsil üçün dəyərlərin müəyyənləşməsində ziyalıların rolu əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Onun yerini kütləvi informasiya vasitələri tutmuşdur. Bu da qloballaşma prosesini "arzuolunan" kontekstdə təqdim etməyə imkan verir [3, s.18]. İsveçli alim U.Hannerz hesab edir ki, qloballaşma prosesi nəticəsində yeni şəxsi mədəni istiqamət formalaşmışdır. Bunu o, kosmopolitik mədəniyyət kimi təqdim edir. Kosmopolitik mədəniyyətin daşıyıcıları rolunda o, digər xalqların mədəniyyətləri çərçivəsində özlərini tam sərbəst hiss edən bütün şəxsləri görür [2, s.10].

Qloballaşma təkcə azad bazar münasibətlərinin məkan çərçivəsində genişlənməsindən ibarət deyildir. Həmçinin dominantlıq edən bazar qüvvələrinin maraqlarının ifadə forması və imkanındır. Bütün hallarda qloballaşma obyektiv prosesdir. Ötən əsrin 90-cı illərində ABŞ dünya iqtisadiyyatında daha ciddi mövqelərə malik olmaqla, öz maraqlarının təmin olunması istiqamətində real nəticələr əldə etmişdir. Bu nəticənin əldə olunmasında qloballaşma prosesinin də kifayət qədər təsirli rolu olmuşdur [12, s.436]. Bu baxımdan, əhalisinin nisbətən zəif müdafiə olduğu ölkələr üçün qloballaşma bir qayda olaraq neqativ proses kimi səciyyələndirilir. Qloballaşmanın şərtləndirdiyi sosial fəsadlara qarşı qlobal səviyyədə çıxışlar baş verməyə başlamışdır. Lakin buna baxmayaraq qloballaşma, mədəniyyətin həqiqiliyi haqqında təsəvvürlərin arxa plana keçməsinə şərtləndirmişdir. Məsələn, tədqiqatçıların fikrincə, iri transmilli şirkətlərin loqoları əsl lokal mədəniyyətləri əvəz etməyə başlamışdır [5, s.164]. Müşahidələr göstərir ki, dünya dövlətlərinin hökumətləri və xalqları qlobal mədəni homogenizasiyadan getdikcə daha çox narahat olmağa başlamışlar. Əsas narahatçılıq yaradan məqam isə ondan ibarətdir ki, bu proses Amerika və Qərbi dəyərlərinin təsiri altında gedir. Yəni, ABŞ əsasən öz dəyərlərini dünyaya vahid mədəniyyət nümunəsi kimi qəbul etdirməklə, özünün iqtisadi və siyasi maraqlarının tam təmin

olunmasına çalışır [15,s.316].Təbii ki, artıq qeyd etdiyimiz kimi, bu da dünyada birmənalı qarşılanmır. Bu mənada, antiqlobalistlərin multikulturalizmi özlərinin başlıca silahları kimi müəyyənləşdirəcəkləri gözlənilən idi. Lakin müasir mərhələdə baş verənlər göstərir ki, antiqlobalistlər sırasında multikulturalizmə birmənalı münasibət bəsləməyənlərin sayı da kifayət qədər çoxdur. Qloballaşmanın təbiətindən doğan ümumi tendensiyanı hər şeydən öncə nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, yeni hərəkətlər neoliberal qloballaşmanın alternativini axtarmaqla, dayanıqlı inkişafın məqsəd və dəyərlərini nəzərə almaya bilməzdilər. Burada əsasən ona görə neo-liberal alternativdən söhbət gedir ki, müasir qloballaşma prosesinə ən ciddi təsiri iqtisadi liberalizm göstərir. Bu da mərkəzi yerə bazar səmərəliliyini qoyur, lakin iqtisadiyyatda etnik və mədəni dəyərləri inkar edir [4, s.4].

Ümumi şəkildə qloballaşmanı təsvir edərkən və onun ayrı-ayrı dövlətlərin beynəlxalq davranışlarına və ya geosiyasi aktivliyinə təsirini daha dəqiq müəyyənləşdirərkən onun üç əsasını qeyd etmək lazımdır, bunlar onun bütün izahlarında ifadəsini tapır [16, s.1191]. Nəzərə almaq lazımdır ki, qloballaşmanın bu əsasları dövlətlərin xarici siyasi prioritetlərini müəyyənləşdirən zaman təsiredici amil rolunda çıxış edə bilər. Bu baxımdan, Böyük Britaniyanı xüsusi qeyd etmək lazımdır. Çünki Böyük Britaniyanın özü müxtəlif regionlarda geosiyasi və geoiqtisadi maraqlarını təmin edən zaman mütləq qloballaşmanın təsiri altında formalaşmış reallıqları nəzərə almalı olur. Hətta, qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşmanın yaratdığı imkanlar Böyük Britaniyanın və ABŞ-ın qlobal strategiyasının hərəkətverici elementi rolunda çıxış edir. Təsədüfi deyildir ki, əksər hallarda qloballaşma “vesternizasiya” kimi təqdim olunur [11, s.312]. Beləliklə, bu əsasları aşağıdakı kimi nəzərdən keçirmək mümkündür:

-iqtisadi əsas. XX əsrdə kapitalizmin ekspansiyası və onun qlobal iqtisadiyyata transformasiya olunması transmilli şirkətlərin meydana gəlməsini şərtləndirmişdir. Bu gün dünya iqtisadiyyatı məhz belə şirkətlərə əsaslanır;

-qlobal proseslərin idarə olunmasının təşkili-beynəlxalq transmilli menecerlər elitasının formalaşması, həmçinin transmilli şirkətlərin maraqlarına xidmət edən qrupların meydana gəlməsi;

-sosiomədəni qloballaşma. Belə qloballaşma istehlakçılıq strategiyası əsasında formalaşır. Bu strategiyanın formalaşması istehlakçı davranışların lokal mədəniyyətlərdə universallaşdırılması cəhdi ilə bağlıdır. Belə proses, bir qayda olaraq, transmilli şirkətlərin marketing fəaliyyəti ilə genişləndirilir ki, bunun da dəqiqliklə öyrənilməsi vacibdir. Hazırkı mərhələdə qloballaşmanın sosiomədəni aspektlərinin müzakirəsi zamanı ortaya çıxan həqiqət ondan ibarətdir ki, bu sahə demək olar ki, çox zəif öyrənilmişdir.

Nəticə

Beləliklə, qloballaşma dünya ictimaiyyətinin inkişafının əsas amilinə çevrilmişdir. Qloballaşma ictimai həyatın bütün sahələrinə aydın nəzərə çarpacaq dərəcədə təsir etməkdədir. Təbii ki, bu təsir təkcə pozitiv tərəfi ilə deyil, həm də neqativ tərəfi ilə təzahür edir. Hətta bir çox hallarda qloballaşmanın neqativ tərəflərindən danışmaq üçün daha ciddi əsaslar mövcud olur. Bu, özünü xüsusilə də xalqların mədəni həyatlarında aydın büruzə verir. Belə ki, ayrı-ayrı xalqlar qloballaşmanın təsiri altında yad ünsürlərin öz mədəniyyətlərinə sirayət etmələrini heç də birmənalı qarşılamırlar və əksər hallarda bu, dərin ziddiyyətlərə gətirib çıxarır. Qloballaşma prosesi artıq çoxdan Avropa ölkələrinin hamısı üçün bir reallığa çevrilmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. М.: Наука, 1991.
2. Дигиленский Г. Глобализация в человеческом измерении // Мировая экономика и международные отношения. 2002.
3. Кузнецов В. Что такое глобализация // Мировая экономика и международные отношения. 1998, №2.
4. Малахов Н. Культурный плюрализм versus мультикультурализма // Логос, 2000, №5.
5. Пальтер Т. Глобализация и культура: однородность, много-образие, идентичность и свобода. – Lidertye ws m / node , 2009.
6. Паньков В. Глобализация экономики: некоторые дискуссионные вопросы//Безопасность Евразии, 2008, №1.
7. Подберезский И. Глобализация – неотвратимая и желанная // Мировая экономика и международные отношения. 2002, №12.
8. Фишер Г. Глобализация мирохозяйственных связей: сущность, направления, перспективы// Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. М.: 2000.
9. Aisha Shahzad. What is Globalization - Historical Background. 2006, Vol.10. Issue: 1.
10. Bernstein A. 2002. Globalization, Culture, and Development. Can South Africa be More Than an Off shoot of the West? In Berger and Huntington, 2002.
11. Church A., Ball R., Bull C. and Tyler D. Public policy engagement with British tourism: The national, local and the European Union. Tourism Geographies, 2000, 2(3).
12. Henderson J., Dicken P., Hess M., Coe N. & Yeung H.W.C. Global production networks and the analysis of economic development, Review of International Political Economy, 2002, 9(3).
13. Joseph S. Nye Jr. The Paradox of American Power. New York: Oxford University Press, 2002.
14. McKibbin W. , Ross, M., Shackleton R. and P. Wilcoxon (1999) Emissions Trading, Capital Flows and the Kyoto Protocol. The Energy Journal Special Issue. The Costs of the Kyoto Protocol: A Multi-model Evaluation, 1999.
15. Matei S.A. Globalization and heterogenization: Cultural and civilizational clustering in telecommunicative space (1989–1999). Telematics and Informatics 23, 2006.
16. Nilson Therese. Good for Living? On the Relationship between Globalization and Life Expectancy. World Development, 2010, Vol. 38, No. 9.

Рашад ЭЮБЗАДЕ

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И МИРОВОЕ РАЗВИТИЯ

Резюме

В статье отмечается, что конец Второй мировой войны определил контуры баланса сил в мире. Эти контуры соответственно отражали признаки нового мирового порядка. Его суть определяла борьба за существование между странами капиталистического и социалистического лагерей, противостояние между двумя системами. Соответственно холодная война сильно укрепила иерархию внутри двух полюсов в отдельности. С самого начала холодной войны качество доминирования США и СССР определяло уровни и

степени интеграции. В этих процессах роль глобализации была довольно ощутима, то есть она определяла темпы и характер развития мировых процессов.

Цел: изучить роль глобализации в мировом развитии.

Методология: системный подход.

Научная новизна: с новой точки зрения изучено влияние глобализации на происходящие в мире социокультурные, и экономические процессы.

Ключевые слова: глобализация, Запад, США, мир, ценности, глобальная культура.

Rashad EYYUBZADEH

GLOBALIZATION AND WORLD DEVELOPMENT

Abstact

The scientific article notes that the end of the Second World War determined the contours of the balance of power in the world. These contours respectively reflect the signs of a new world order. It was, above all, the struggle for existence between the capitalist and socialist camps of the Cold War, which reflected the confrontation between the two systems. Accordingly, the Cold War greatly strengthened the hierarchy within the two poles separately, almost no sign of a multi-dimensional world system. Since the beginning of the Cold War, the USA and the USSR quickly differed from other states in favor of the latter. In these processes, the role of globalization has been quite tangible. That is, globalization has determined and determines the pace and nature of the development of world processes. These and other aspects are comprehensively discussed in this scientific article.

Purpose: To explore the role of globalization in world development

Methodology: a system approach, comparative analysis

Scientific novelty: from a new point of view, the influence of globalization on the sociocultural, political and economic processes occurring in the world has been studied

Rəyçi: AMEA Fəlsəfə İnstitutunun baş elmi işçisi, s.e.d. prof. Adil Mirabdullayev

Qəbul edilib: 03.06.2019